

פִּירוּשׁ רַש"י לַתּוֹרָה

**A RÁSI KOMMENTÁR
A TÓRÁHOZ**

Új magyar fordítás

dr. Katcz Sándor és neje szül. Schwarcz Irén emlékére

Mózes második könyve

***Széfer Smot* – סֵפֶר שְׁמוֹת**

Kiadja az

EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKOZSÉG

és a CHÁBÁD LUBAVICS

ZSIDÓ NEVELÉSI ÉS OKTATÁSI EGYESÜLET

BUDAPEST, 2010

KLASSZIKUS ZSIDÓ MŰVEK MAGYARUL

Szerkeszti Oberlander Báruch rabbi

9

Eddig megjelent kötetek:

1. *Sámuel imája – Zsidó imakönyv*
(Új magyar fordítás – 1996)
2. *Zsidó Biblia – Mózes öt könyve*
Joseph Hertz rabbi magyarázataival (reprint – 1996)
3. *Izrael fohásza – A zsidó újév imarendje*
(Új magyar fordítás – 1997)
4. *Sámson fohásza – Engesztelőnap imarendje*
(Új magyar fordítás – 1998)
5. *Az örökös éjszakája – Peszáchi Hágádá*
(Új magyar fordítás – 1999, 2009)
6. *Peszáchi Hágádá fonetikus átírással*
(Új magyar fordítás fonetikus átírással, útmutatóval – 2000, 2001)
7. *Mózes Imája – Sábessi imakönyv*
(Magyar fordítás és fonetikus átírás – 2006)
8. *Szemelvények Rásinak a Tórához írt kommentárjából*
(Új magyar fordítás – 2007–2008)

Megjelenik a JOODS HUMANITAIR FONDS támogatásával

© CHÁBÁD LUBAVICS EGYESÜLET, 2010

ISBN: 978-963-9743-19-9

Főszerkesztő

Oberlander Báruch rabbi

Szerkesztő

Köves Slomó rabbi

Georg (Gyuri) Katcz

Fordító

Feig András és Németh Yaakov

Szakmai lektor

Borbély Pál és Davidovics Jiszráél rabbi

Nyelvi lektor

Dr. Gergely István és Nagy Zsuzsanna

Megjelentette a CVT-aLapok Bt.

dr. Klár András

1075 Budapest, Wesselényi utca 4.

Bevezetés

A neve kezdőbetűiről Rási-ként ismert Rabbi Slomo ben Jichák (vagy: Slomo Jicháki), 1040–1105 között élt Franciaországban, Troyes városában. Bortermelés-sel foglalkozott, és emellett kora egyik legnagyobb tóratudósa volt.

Magyar nyelven először most jelenik meg egy teljes gyűjtemény Rásinak a Tórához írt magyarázataiból. Mindez *Georg (Gyuri) Katcz* ügyvéd úr jóvoltából, aki küldetésének tekinti Rási tanításának terjesztését, és szíven viseli kommentárjának magyar nyelvű kiadását. Teszi ezt szüleinek, *dr. Katcz Sándornak (Alexander)* és *Schwartz Irénnek* illetve a Soóban elhunyt nagyszüleinek és nagynénjeinek emlékére. Az ő nagylelkű támogatásának köszönhető, hogy a zsidó klasszikusok magyar nyelvű kiadásáról ismert kiadónk most ennek a jelentős műnek a kiadására is vállalkozhatott.

Rási, akit az egész zsidó világ autentikus szövegmagyarázónak ismeri el, a Bibliához és a Babiloni Talmudhoz írt kommentárokat. Az ő Tóra-kommentárja volt az első, nyomtatásban megjelent héber nyelvű könyv (Reggio Calabria, 1475). Kommentárja szinte minden hagyományos héber Tóra-kiadásban benne van. Rási olyan népszerűvé vált, hogy más rabbinikus kommentárok kinyomtatásához is a „Rási-írás”-ként ismert betűkészletet használják. (Ez nem azt jelenti, hogy maga Rási ilyen betűkkel írt volna, hanem csak azt, hogy a nyomdászok ilyen betűkkel szedték kommentárját.)

Rási a zsidó történelem egyik legnehezebb korszakában élt. Végigszenvedte a Nyugat-Európán végigdúló első keresztes hadjáratot, s élményeit szívettpő liturgikus versekben örökítette meg. Fia nem volt, volt viszont három rendkívül tanult leánya. Kései kéziratok közül jó néhány lányai leírásában maradt ránk. *Báálé-Hátoszáfot* (Talmud-kommentátorok) néven emlegetett vejei és unokái a következő nemzedékek legkiválóbb nyugat-európai akadémiáinak vezetői voltak.

Rási Tóra-kommentárjai hagyományos és kritikai módszerek bonyolult kombinációjára épülnek. Rási sok esetben híven idézi egy-egy vers talmudi értelmezéseit, míg más esetekben inkább a betű szerinti magyarázatot választja. Ez a látszólagos következetlenség számos későbbi tanulmányozóját készítette arra, hogy valamilyen mélyebb rendszert keressen ebben. A lubavicsi rebbe például egy olyan értelmezési rendszert állított fel, mely szerint Rási elsősorban a Biblia egyszerű jelentését magyarázza, és csak azokban az esetekben folyamodott a homiletikai értelmezés eszközeihez, ha azok a szöveg egy nehezen érthető részének egyedüli magyarázatát adják.

A hagyományos értelmezések idézésekor a klasszikus rabbinikus irodalom széles spektrumát veszi igénybe, köztük a Talmud mellett a tárgumokat (amelyek fontos támpontként szolgálnak számára a homályos értelmű héber szavak lefordításában), a homiletikai és halachikus Midrást. Annak ellenére, hogy minden magyarázata valamilyen forrásra alapul, az itt közölt fordításban csak egyes helyeken jeleztük e forrásokat, mivel mindegyik jelölése túlságosan növelte volna a terjedelmet.

Rási sok esetben a héber szavakat általa „lááz”-nak nevezett korabeli francia megfelelőikkel fordította, miáltal a középkori francia nyelv egyik legkorábbi írásos feljegyzése is neki köszönhető. Gyakran idézi két spanyol zsidó tudós, Menáchem ben Szruk és Dunas ben Labrat lexikográfiai és nyelvtani munkáit.

Kijelenthető, hogy Rási a legkiválóbb tanítók képességeivel rendelkezett. Megérezte, hol találják majd nehezen érthetőnek a tanulók az anyagot, és olyan magyarázatokat adott, amelyeknek mind a kezdők, mint a tapasztalt tudósok hasznukat vehetik. Itt jegyezzük meg, hogy értelmezéseiben Rási egyes helyeken az idézett mondatrészletet beépíti magába a magyarázatba, másutt viszont az idézett szó vagy szavak után új mondattal kezdi kommentárját.

Az itt közreadott fordításhoz több héber kommentárt és angol fordítást is felhasználtunk, ilyen például a *Sáj lámorá* (Jeruzsálem, 2003), Chájim Dov Chavel rabbi tudományos Rási kiadása és kommentárja (Jeruzsálem, 1982), a *The Metsudah Chumash/Rashi* (New Jersey, 2001), a *Mesorah Publications Ltd.* (New York, 1995) kiadása és a *The Pentateuch and Rashi Commentary, The Jewish Publication Society* kiadása (Philadelphia, 1949).

Kiadásunkban a magyar fordításba ágyazva szerepel Rási eredeti héber szövege, hogy ezáltal még könnyebben lehessen azonosítani a héber szövegrészek magyar megfelelőit. E fordítási-szerkesztési elvet még olyan esetekben is betartottuk, amikor az eredeti héber mondat szórendjének hű követése kicsit nehezebben megérhető szórendet eredményezett a magyar fordításban. Legyen az olvasó jutalma e nehézségekért a Szentírás nyelvének jobb megértése, gyakorlása.

A most megjelent kommentárnak előfutára volt az 1998–99-ban megjelent rövid Rási válogatás, amely annak idején a *Gut Sábesz* hetilap harmadik évfolyamában jelent meg, és a 2007–08-ban megjelent *Szemelvények Rásinak a Tórához írt kommentárjából* című sorozat. A közreadott mű már tartalmazza a teljes hetiszakaszhéber és magyar szövegét is. Külön fejezzük ki köszönetünket *Dr. Klár Andrásnak* is, aki könyvkiadási munkánkban mindig mellettünk áll!

A kommentár kiadásával nagy feladatra vállalkoztunk, és ehhez kérjük az Önök segítségét is. Megjegyzéseiket, észrevételeiket kérjük, juttassák el hozzánk a *rasi@zsido.com* email címre.

Budapest, 5770. tévét 24.

Oberlander Báruch

Mispátim (2Mózes 21:1–24:18.) פְּרָשַׁת מִשְׁפָּטִים

A hetiszakasz tartalmából

- A szináj-hegyi kinyilatkoztatást követően az Örökkévaló hoz egy sor törvényt Izrael népe számára. Ezek közé tartoznak a héber rabszolgákra vonatkozó törvények; a gyilkosságért, emberrablásért, testi sértésért és tolvajlásért járó büntetések, a különféle károkozások jóvátételére, a kölcsönökre vonatkozó magánjogi rendelkezések, a letéteményekre, kölcsönzőkre és a bérlőkre vonatkozó szabályok; és a bíróságok igazságszolgáltatásának rendszabályai. (2Mózes 21:1–23:8.)
- Törvény tiltja meg Izrael gyermekeinek az idegenekkel szembeni rossz bánásmódot; törvény írja elő az évszakokkal kapcsolatos ünnepek megtartását, és rendelkezik a jeruzsálemi Szentélybe viendő terményajándékokról. Törvény tiltja meg a hús és a tej együttfőzését. A *Mispátim* heti szakasza összesen ötvenhárom micvát tartalmaz – ebből 23 tevőleges parancsolat, 30 pedig tiltó. (2Mózes 23:9–19.)
- Az Örökkévaló ígéretet tesz Izrael népének, hogy beviszi őket a Szentföldre, ugyanakkor óva inti őket attól, hogy magukévá tegyék az ott talált népek pogány szokásait. (2Mózes 23:20–33.)
- Izrael népe kijelenti: „Megtesszük, és híven meghallgatjuk” mindazt, amit az Örökkévaló nekünk parancsol. Mózes, Áronra és Chúrra hagyva az izraeliták táborát, felmegy a Szináj hegyére, és ott marad negyven nap és negyven éjjel, hogy átvegye Istentől a Tórárt. (2Mózes 24.)

וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לְפָנֶיךָ. (שמות כא, א)

És ezek a törvények, amelyeket eléjük helyezz: (2Mózes 21:1.)

וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים – **És ezek a törvények...** – כָּל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אֵלֶּה – Minden olyan helyen, ahol az írva van: „Ezek...” – פָּסַל אֶת הָרְאוּשׁוֹנִים – az megszakítja az előző témát, – וְאֵלֶּה מוֹסִיף עַל הָרְאוּשׁוֹנִים – az „És ezek...” pedig hozzátesz az előzőhöz [ahogy ebben az esetben is]: – מָה הָרְאוּשׁוֹנִים מְסִינֵי – ahogy az előzők [a Tízparancsolat] a Szináj hegyről valók, – אִם אֵלֶּיךָ מְסִינֵי – ezek¹ is a Szináj hegyről valók.

¹ A most felsorolandó polgárjogi törvények.

– וְלָמָּה נִסְמְכָה פֶּרֶשֶׁת דִּינִין לְפָרֶשֶׁת מִזְבֵּחַ – És miért van egymáshoz közel a polgárjogi törvényekről szóló szakasz és az oltárral kapcsolatos előírások?² – לֹא תֵּלֵךְ עַל דַּעְתְּךָ לֹא תֵּלֵךְ עַל דַּעְתְּךָ לֹא תֵּלֵךְ – Azt tanítja neked, – שִׁתְּשִׂים סִנְהֶדְרִין אֶצְלֵךְ הַמִּקְדָּשׁ – hogy helyezd a Szánhedrint [a legfelső bíróságot] a Szentélybe [illetve az oltár mellé].

amelyeket eléjük helyezz: – אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – Ne is forduljon meg a fejedben, hogy azt mondd: – לֹא תֵּלֵךְ עַל דַּעְתְּךָ לֹא תֵּלֵךְ עַל דַּעְתְּךָ לֹא תֵּלֵךְ – Így szólt az Örökkévaló Mózeshez: – אֶשְׁנֶה לָהֶם הַפֶּרֶק וְהִתְלַכְהָ שְׁנַיִם אִו שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים – megtanítom nekik a törvényeket kétszer, vagy háromszor, – עַד שֶׁתֵּהָא סְדוּרָה בְּפִיָּהֶם – amíg nem tudják kellőképpen, – וְאֵינִי מִטְרִיחַ עַצְמִי – de nem fogom magam fárasztani azzal, – לְהַבִּינֵם טַעְמֵי הַדָּבָר וּפְרוּשׁוֹ – hogy megértessem velük a törvény okát és megmagyarázzam azt nekik. – לָכֵן נֶאֱמַר אֲשֶׁר תִּשְׁתִּי לְפָנֵיהֶם – Ezért lett írva: „...amelyeket eléjük helyezz”, – כְּשֶׁלָּחַן הָעֵרוּךְ וּמוֹכֵן לְאֹכֹל לְפָנֵי הָאָדָם – vagyis mint egy terített asztalt, készen, ahogy az ember már fogyasztani tudja.

...eléjük...³ – וְלֹא לְפָנֵי גוֹיִם – és nem a nem-zsidók elé. – וְאֶפְלוּ יִדְעֶתָ – És még ha tudod is egy bizonyos [jogi]ügyről, – שֶׁהָאֵל לֹא יִשְׁרָאֵל – hogy azt [a nem-zsidók] ugyanúgy ítélik meg, mint a zsidó törvénykezés, – אֵל – [akkor] se vidd azt az ügyet az ő bíróságaik elé, – שֶׁהִמְבִּיא דִּינֵי – mert az a személy, aki Izrael fiainak a peres ügyeit – לְפָנֵי גוֹיִם – nem-zsidó [törvényszékek] elé viszi, – מְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם – megszensteleníti Isten nevét – וּמִיָּקָר – és becsben részesíti a bálványok nevét, – לְהַחֲשִׁיבָם – [meg nem érdemelten] dicsőítve azokat, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van: – כִּי לֹא כְּצוּרָנוּ צוּרָם – „Mert az ő sziklájuk nem olyan, mint a mienk, – וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים – és mégis az ellenségeink a bíráink,”⁴ – כְּשֶׁאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים – vagyis amikor [hagyjuk], hogy ellenségeink legyenek a bíráink, – זֶהוּ עֵדוּת לְעֹלֵי יִרְאָתָם – [akkor] ezzel bálványaik felsőbbrendűségét tanúsítjuk.

כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וּבְשַׁבְעַת יָצָא לְחֶפְשִׁי חֲנָם. (שמות כא, ב)

Ha héber rabszolgát vásárolsz, hat évig szolgáljon, a hetedik évben pedig menjen el szabadon, váltságdíj nélkül. (2Mózes 21:2.)

– אֶזְעַד שֶׁהוּא עִבְרִי – **Ha héber rabszolgát vásárolsz...** – כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי – [Az *eved ivri* itt azt jelenti, hogy] egy szolga, aki héber. – אוֹ אֵינוּ אֵלָא עֶבְדוֹ שֶׁל עִבְרִי – Vagy talán azt jelenti, hogy egy hébernek a szolgája, – עֶבֶד כְּנַעֲנִי שֶׁלִקְחָתוֹ מִיִּשְׂרָאֵל – [azaz] egy nem-zsidó szolga, akit egy zsidótól vettek, – וְעֲלִיו הוּא אוֹמֵר – és őrá

² 2Mózes 20:26.

³ Rási (*Gitin* 88b.) a *lifnéhem*-et így magyarázza: a hetven vén elé, akik elmentek Mózesrel a Szináj hegyére. A Toszáfot viszont (*uo.*) azon a véleményen van, hogy a *lifnéhem* a *háelohim*-ra, vagyis a lentebb, a 22:8-ban említett „bírákra” utal.

⁴ 5Mózes 32:31.

vonatkozik, ami elhangzik: – שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד – „hat évig szolgáljon”? – וַמָּה אָנִי מְקַיֵּם – [És ha akkor megkérdeznéd:] hogyan tudom megmagyarázni [a következő verset]:⁵ – וְהִתְנַחֵלְתֶם אוֹתָם – „És örökösen hagyhatjátok azokat”?⁶ – בְּלִקְוֹת מִן הַגּוֹי – [Én akkor azt válaszolnám, hogy az egy olyan nem-zsidó szolgára utal,] akit a nem-zsidóktól vettek, – אָבֵל בְּלִקְוֹת מִיִּשְׂרָאֵל – ám ha egy zsidótól vették, – יֵצֵא בְּשֵׁשׁ – akkor hat év után szabadon távozhat.⁷ – תִּלְמוּד לֹא מֵרַחֵם – A Tóra ezért azt mondja: – כִּי יִמְכַר לְךָ אֲחִיךָ – „Ha eladja magát neked testvéred, egy héber ember [vagy héber nő, akkor szolgáljon téged hat évig].”⁸ – לֹא אֶמְרֵתִי אֶלָּא בְּאָחִיךָ – Nem mondom ezt⁹, csupán testvéreddel¹⁰ kapcsolatban.¹¹

Ha [héber rabszolgát] vásárolsz... – מִיַּד בֵּית דִּין – a bíróság kezéből, – שְׁמִכְרוּהוּ בְּגִנְבָתוֹ – amely¹² egy általa¹³ elkövetett lopásért adta el [kártérítésül], – כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van: – אִם אֵין לוֹ – „ha [a tolvajnak] nincs semmije [amivel kárpótolhatná áldozatát], – וְנִמְכַר בְּגִנְבָתוֹ – adassék el tolvajlása fejében.”¹⁴ – אוֹ אֵינוֹ – Vagy [talán] nem is [a bíróság által eladott tolvajra utal a vers], – אֶלָּא כְּמוֹכֵר עַצְמוֹ – hanem [arra a rabszolgára], aki [azért] adta el magát, – מִפְּנֵי דִחְקוֹ – mert nagy nyomorba süllyedt,¹⁵ – אָבֵל מִכְרוּהוּ בֵּית דִּין – ám ha a bíróság adja el [a tolvajlása miatt], – לֹא יֵצֵא בְּשֵׁשׁ – akkor nem szabadulhat hat év után?¹⁶ – כְּשֵׁהוּא – [Ez nem így van,] amikor ugyanis a Tóra azt mondja: – וְכִי יִמְוַךְ אֲחִיךָ עִמָּךְ –

⁵ 3Mózes 25:46.

⁶ Vagyis a nem-zsidó szolgákat. Ami akkor ellentmond annak a törvénynek, hogy hat év után fel kell szabadítani!

⁷ Más szóval mind ez a vers, mind pedig a Mózes harmadik könyvéből idézett vers egy nem-zsidó szolgálival foglalkozik. A szolgáltságuk összidőtartamában mutatkozó különbség az eladó személyétől függ. A zsidótól vásárolt nem-zsidó szolga hat évig szolgál (jelen vers), a nem-zsidótól vásárolt nem-zsidó szolga pedig élete végéig (3Mózes 25:46.). A következőkben bizonyítást nyer, hogy ez a magyarázat nem állja meg a helyét.

⁸ 5Mózes 15:12.

⁹ Hogy hat évig szolgál.

¹⁰ Vagyis a héber szolgálival.

¹¹ Vagyis amikor a 3Mózes 25:46-ban azt mondja a Tóra, hogy egy nem-zsidó szolga élete végéig szolgál, nem számít, ki volt az előző tulajdonosa.

¹² Vagyis a bíróság.

¹³ Azaz a rabszolga.

¹⁴ Lentebb 22:2.

¹⁵ És talán csupán ilyen esetben szabadulhat hat év után.

¹⁶ És addig kell szolgálnia, amíg meg nem térítette az általa okozott veszteséget – akár még hat évnél is többet.

„És ha elszegényedik testvéred melletted – וְנִמְכַר לְךָ – és eladja magát neked,”¹⁷ – הָרִי מוֹכֵר עֲצָמוֹ מִפְּנֵי דְחָקוֹ אָמַר – akkor a szorongatottságában önmagát eladó [esetéről] már szó esett. – וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם כִּי תִקְנֶה – Akkor viszont hogyan magyarázom [ezt a] *Ki tikne* [kezdetű verset]? – בְּנִמְכַר בְּבֵית דִּין – [Úgy, hogy ez arra az esetre vonatkozik,] amikor a bíróság adta el!

לְחַפְּשֵׁי – ...szabadon... – לְחֵירוֹת – [láchofsi azt jelenti:] a szabadságba.

Rásinak a 21:2-ből levont konklúzióinak összefoglalása:

1. Héber rabszolgához úgy lehet hozzájutni, ha a bíróság eladja őt egy tolvajlása miatt, amiért az nem tudja kárpótolni a kárvallottat.
2. Egy héber ember ezen kívül oly módon is szolgaságra juthat, ha szorongató szükségében önmagát adja el szolgának.
3. Mindkét fentebbi esetben hat év után szabadulhat.
4. A nem-zsidó rabszolga ezzel szemben élete végéig szolga marad, függetlenül attól, hogy zsidótól vagy nem-zsidótól vásárolták.

אִם בְּנִפּוֹ יָבֵא בְּנִפּוֹ יֵצֵא, אִם בְּעַל אִשָּׁה הוּא וְיֵצֵאָה אִשְׁתּוֹ עִמוֹ. (שמות כא, ג)

Ha egyedül jön, egyedül távozzék, ha felesége van, akkor menjen felesége vele. (2Mózes 21:3.)

אִם בְּנִפּוֹ יָבֵא – **Ha egyedül jön** (*bögápo*)... – שְׁלֹא הָיָה נְשׁוּי אִשָּׁה – [Vagyis:] ha nőtlen, – כְּתִרְגוּמוֹ – ahogyan Onkelosz is fordította: – אִם בְּלַחְדוּהֵי – „*im bilchodohi*” („ha egymaga [volt]”). – וּלְשׁוֹן בְּנִפּוֹ בְּנִפּוֹ – A „*bögápo*” kifejezés ugyanazt [jelenti], mint az, hogy „*bichnáfo*” („ruhája szegletében”), – שְׁלֹא בָּא אֵלָּא כְּמוֹת שֶׁהוּא יְחִידִי – azaz, úgy jött, ahogy volt, egymaga, – בְּתוֹךְ לְבוּשׁוֹ בְּכַנְף בְּגָדוֹ – ruhájába, öltözkékének szegletébe burkoltan.

אִם בְּנִפּוֹ יֵצֵא – **...egyedül távozzék...**¹⁸ – מִגִּיד שָׂאָם לֹא הָיָה נְשׁוּי – Ebből megtudjuk, hogy ha nőtlen volt – מִתְחַלֵּה – eleve, [amikor szolgasorba került,] – אֵין רַבּוֹ מוֹסֵר לוֹ שֶׁפָּתָה כְּנַעֲנִית – gazdája nem adhat hozzá nem-zsidó rabszolgánót, – לְהוֹלִיד מִמֶּנָּה עֲבָדִים – hogy az szolgálgyermeket szüljön tőle.

אִם בְּעַל אִשָּׁה הוּא – **...ha felesége van...** – יִשְׁרָאֵלִית – Egy zsidó nő, [aki eredetileg is a felesége volt].¹⁹

וְיָבֵא מִי הַכְּנִיסָה – **...akkor menjen felesége vele.** – וְיֵצֵאָה אִשְׁתּוֹ עִמוֹ – De hát ki hozta őt be [férje gazdájának birtokára], – שֶׁתֵּצֵא – hogy onnét ki kelljen mennie?²⁰

¹⁷ 3Mózes 25:39.

¹⁸ Nyilvánvaló, hogy ha egyedül jött, egyedül is fog távozni. Mit tanít itt a Tóra?

¹⁹ De a hozzáadott kánaánita szolgálónő nem szabadul vele együtt.

²⁰ A tény, hogy a férjét eladták rabszolgának, őt, a feleséget semmilyen szempontból nem juttatja alávetett pozícióba, amiből aztán fel kellene szabadítani!

– אֶלָּא מְגִיד הַכְּתוּב – A Tóra itt azt tanítja, – שְׁהִקוּנָה עֶבֶד עֲבָרִי – hogy annak, aki héber szolgára tesz szert, – חֵיב בְּמִזוּנוֹת – kötelessége eltartani – אֶשְׁתּוֹ וּבָנָיו – a [szolga] feleségét és gyermekeit is.²¹

אם אֲדַנְיוּ יִתֵּן לוֹ אִשָּׁה וְיִלְדָה לוֹ בָּנִים אוֹ בָּנוֹת, הָאִשָּׁה וְיִלְדֶיהָ תִּהְיֶה לְאֲדֹנָיָהּ וְהוּא יֵצֵא בְּגֹפוֹ.
(שמות כא, ד)

Ha gazdája ad neki feleséget és ez szült számára fiakat vagy lányokat, a nő és gyermekei legyenek a nő gazdájáé, ő pedig távozzék egyedül.
(2Mózes 21:4.)

Ha gazdája ad neki feleséget... – מִכָּאן – Innét vezetjük le azt, – שְׁהִרְשׁוּת בְּיַד רַבּוֹ – hogy a gazdájának joga van – לְמַסּוֹר לוֹ שְׁפָחָה – hogy az a lehelő szolga – לְהוֹלִיד מִמֶּנָּה עֲבָדִים – hogy az a szolgát szüldjön neki. – אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא יִשְׂרָאֵלִית – Vagy lehet, hogy csupán zsidó feleséget [adhat neki]? – תִּלְמוּד לומר – A Tóra ezért azt mondja: – הָאִשָּׁה וְיִלְדֶיהָ תִּהְיֶה – „a nő és gyermekei legyenek a nő gazdájáé,” – הָאֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בְּכַנְעִיט – jelezve, hogy ez csupán egy nem-zsidó nőre utalhat, – שְׁהִרְי הָעֲבָרִיָּה אִף הִיא יוֹצֵאָה – egy héber szolgáló ugyanis szintén felszabadulhat hat év után, – וְאֶפְלוּ לְפָנֵי שֵׁשׁ – sőt akár hat évnél korábban is; – אִם הִבִּיאָה סִימְנֵי יוֹצֵאָה – ha a serdülés jeleit mutatja, felszabadul, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van: – אֶחֱיךָ הָעֲבָרִי אוֹ הָעֲבָרִיָּה – „[Ha] eladja magát neked testvéred, egy héber ember vagy héber nő, [akkor szolgáljon téged hat évig],”²² – מְלַמֵּד – ami azt tanítja, – שְׁאֵף הָעֲבָרִיָּה – hogy egy héber szolgáló is – יוֹצֵאָה – szabad lesz hat [év] elteltével.

וְאִם אָמַר יֹאמֵר הָעֶבֶד אֶתְבַּחֵתִי אֶת אֲדֹנָי אֶת אִשְׁתִּי וְאֶת בְּנֵי, לֹא אֵצֵא חֶפְשִׁי. (שמות כא, ה)

De ha azt mondja a szolga: Szeretem uramat, feleségemet és gyermekeimet, nem akarok elmenni szabadon... (2Mózes 21:5.)

אֶת אִשְׁתִּי – ...feleségemet...²³ – הַשְּׁפָחָה – A szolgálót.

²¹ A tény, hogy a szolga kiskorú gyermekeiről is a szolga gazdájának kell gondoskodnia, a 3Mózes 25:41-ből lett levezetve. Vagyis a „...menjen felesége vele” valójában azt jelenti, hogy a feleség „kimegy” a férje gazdája általi támogatottság állapotából.

²² 5Mózes 15:12.

²³ Melyiket a két felesége közül? Vajon a szolgálót, aki a gazdánál marad vagy a zsidó feleségét, és akkor az *áhavti et isti* valójában a szabaduló szolga azon aggodalmára utal, hogy szabadulása révén az asszonya (aki, zsidó lévén, vele együtt szabadul) el fogja veszíteni azt az anyagi támogatást, amit a gazda a rabszolgaság idejére felelős volt biztosítani neki?

וְהִגִּישׁוּ אֲדֹנָיו אֶל הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל הַדִּלְתָּ אוֹ אֶל הַמְּזוּזָה, וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ
וַעֲבָדוּ לְעֹלָם. (שמות כא, ו)

Akkor állítsa őt ura a bíró elé, és vezesse az ajtóhoz vagy az ajtófélfához, gazdája szúrja át az ő fülét árral, azután szolgálja örökké.
(2Mózes 21:6.)

אֶל הָאֱלֹהִים – ...a bíró elé...²⁴ – לְבֵית דִּין – [el háelohim azt jelenti:] „a bíróságra.” – צָרִיךְ שִׁימְלֶךְ בְּמוֹכְרָיו – [Urának] konzultálnia kell azokkal, akik eladták őt,²⁵ – שִׁמְכְרוּהוּ לוֹ – hiszen ők adták el neki²⁶.

אֶל הַמְּזוּזָה – ...az ajtóhoz vagy az ajtófélfához... – יכול – Ez alapján azt gondolhatnád, – שִׁתְּהָא הַמְּזוּזָה כְּשֶׁרָה לְרָצוּעַ עָלֶיהָ – hogy az ajtófélfá megfelelő [arra a célra], hogy azon fúrják át [a szolga fülét]. – תְּלַמּוּד לּוֹמַר – A Tóra ezért azt mondja: – וְנִתְּתָה בְּאָזְנוֹ וּבַדִּלְתָּ – „akkor végy egy árt és szúrd át fülén és az ajtón”²⁷. – אֵל מַה תְּלַמּוּד לּוֹמַר – Az ajtón és nem az ajtófélfán! – אֵל מַה תְּלַמּוּד לּוֹמַר – Akkor viszont miért mondja a Tóra: – אוֹ אֶל הַמְּזוּזָה – „vagy az ajtófélfához”? – הַקִּישׁ – מה מְזוּזָה מְעַמָּד – Azért, hogy összehasonlítsa az ajtót az ajtófélfával: – מַה מְזוּזָה מְעַמָּד – amiképpen az ajtófélfá is függőleges,²⁸ – אֵף הַדִּלְתָּ מְעַמָּד – ugyanúgy az ajtónak is függőleges [helyzetűnek] kell lennie.²⁹

הִמְנִית – ...gazdája szúrja át az ő fülét árral... – הִמְנִית – a jobb fülét. – אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא שֶׁל שְׂמֹאל – Vagy talán a balt? – תְּלַמּוּד לּוֹמַר אֵיךְ אֵיךְ לְגִזְרָה – Itt az van írva: „...gazdája szúrja át az ő fülét”, – וְנִתְּתָה בְּמַרְצֵעַ – a möcorá (a leprás) fejezetében pedig:³¹ – תִּנְיֶנֶךָ אֵיךְ הַמְּטַהֵר הִמְנִית – „...a megtisztulni akarónak a jobb füle cimpáját”. – מַה לְּהִלֵּךְ הִמְנִית – Ahogy a későbbiekben a jobb fülről beszél, – אֵף – itt is a jobb fülről van szó.

²⁴ De hiszen itt nincs is semmilyen jogi kérdés, amiről döntenet kellene!

²⁵ És akik azt fogják tanácsolni neki, hogy válassza a szabadságot, mert szabadon az Örökkévalót is könnyebb szolgálni.

²⁶ Vagyis a gazdának.

²⁷ 5Mózes 15:17.

²⁸ Vagyis, ha nincs a helyén és vízszintesen fekszik a földön, akkor nem nevezzük ajtófélfának.

²⁹ Noha egy raktárban álló, használaton kívüli ajtót is ajtónak nevezünk, az mégsem használható egy szolga fülének a kilyukasztásához.

³⁰ Ez az az elv, amikor a Tórában két különböző helyen előforduló ugyanazon szó szöveggörnyezetéből következtetünk a jelentésre.

³¹ 3Mózes 14:14.

– מְכַל שְׂאֵר אֲבָרִים – És mi miatt kell éppen a fület átszúrni, – וּמָה רָאָה אֵיזֶן לְהִרְצֹעַ – az összes többi testrész közül? – אָמַר רַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זְכַאִי – Azt mondja Rábán Jochánán ben Zákáj: – אֵיזֶן זֹאת שִׁשְׁמֵעָה עַל הָרָר סִינֵי לֹא תִגְנַב – a fül, ami hallotta Szináj hegyén:³² „Ne lopj!” – וְהִלֵּךְ וְגָנַב – és mégis lopott [és így lett rabszolga], – תִּרְצֹעַ – legyen átszúrva. – וְאִם מוֹכֵר עֲצָמוֹ – Ha pedig eladta magát [rabszolgának]: – אֵיזֶן כִּי לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים – a fül, ami hallotta Szináj hegyén:³³ – „...az Én szolgálaim Izrael fiai”, – וְהִלֵּךְ וְקָנָה אֲדוֹן לְעֲצָמוֹ – és mégis urat vásárolt magának, – תִּרְצֹעַ – legyen átszúrva.

– רַבִּי שִׁמְעוֹן הֵיזָה דוֹרֵשׁ מִקְרָא זֶה כְּמִין חֶמֶר – Simon rabbi olyan gyönyörűen magyarázta ezt az idézetet, mint egy igazgyöngy füzér: – מַה נִּשְׁתַּנּוּ הֵלֵת וּמְזוּזָה מְכַל – az ajtó és a félfá a ház többi tárgyától? – אָמַר הַקְּרוֹשׁ – miben különbözik az ajtó és a félfá a ház többi tárgyától? – אָמַר הַקְּרוֹשׁ – Azt mondta az Örökkévaló: – הֵלֵת וּמְזוּזָה שֶׁהֵיוּ עֲרִים בְּמִצְרַיִם – az ajtó és a félfá voltak a tanúk Egyiptomban, – כְּשִׁפְסַחְתִּי עַל הַמִּשְׁקוּף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת – amikor elkerültem a szemöldökfát és a két ajtófélfát [és életben maradtak a zsidók],³⁴ – וְאִם מוֹכֵר עֲצָמוֹ – és azt mondtam: „...az Én szolgálaim Izrael fiai” – עֲבָדִים – azaz az Én szolgálaim ők, nem pedig szolgák szolgálai, – וְהִלֵּךְ זֶה – és ha mégis vett magának urat, – יִרְצֹעַ בְּפָנֵיהֶם – legyen átszúrva előttük.

– וְעֲבָדוֹ לְעֹלָם – ...és azután szolgálja örökké. – עַד הַיּוֹבֵל – [Ezt azt jelenti, hogy] a jóvél-ig.³⁵ – אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא לְעוֹלָם – Vagy lehet, hogy ez valóban azt jelenti: örökké, – כְּמִשְׁמֵעוֹ – [a löölám szó] szó szerinti jelentésében? – תִּלְמוּד לומֵר – A Tóra ezért azt mondja: – וְאִישׁ אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשׁוּב – „és mindenki közületek térjen vissza családjához.”³⁶ – מְגִיד – Ez azt tanítja, – שְׁתֵּי מִשְׁמֵעִים שָׁנָה קְרוּיִם עוֹלָם – hogy az ötven évet nevezik örökké-nek. – וְלֹא שֶׁיְהֵא עוֹבְדוֹ כֹּל הַמִּשְׁמֵעִים שָׁנָה – Ez [azonban] nem jelenti azt, hogy teljes ötven éven át kell szolgálnia, – אֶלָּא עוֹבְדוֹ עַד הַיּוֹבֵל – hanem [csupán] azt, hogy a jóvél évéig³⁷, – בֵּין סְמוּךְ בֵּין מְפֹלֵג – [függetlenül attól,] hogy az közel van vagy távol.

וְכִי יִמְכֹר אִישׁ אֶת בְּתוֹ לְאִמָּה, לֹא תִצָּא כְּצֵאת הָעֲבָדִים. (שמות כא, ז)

³² 2Mózes 20:13.

³³ 3Mózes 25:55.

³⁴ Lásd *uo.* 12:23.

³⁵ A jóvél („jubileum”) a hét hétéves ciklust követő ötvenedik év.

³⁶ 3Mózes 25:10. „És szenteljétek meg az ötvenedik évet, hirdessetek szabadságot az országban minden lakójának, jóvél legyen ez számotokra, hogy visszatérjen mindenki birtokába és mindenki közületek térjen vissza családjához.”

³⁷ Az ötvenedik évig.

Ha valaki eladja leányát szolganőnek, a leány ne szabaduljon olymódon, amint a rabszolgák szabadulnak. (2Mózes 21:7.)

וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בִּתּוֹ לְאָמָה – **Ha valaki eladja leányát szolganőnek...** – יָכוֹל אֶפְלוּ הִבִּיאָה סִימָנִים – Azt gondolhatnánk [hogyan az apa akkor is eladhatja a lányát], ha az már mutatja [a serdülés] jeleit. – אָמַרְתָּ קַל זֶה מָר – *A fortiori* azt kell mondanod, [hogyan ez nincs így,] mert – וּמָה מְכוּרָה קוֹדֵם לָכֵן – amiképpen az [a lány], akit már korábban eladtak,³⁸ – יוֹצֵאָה בְּסִימָנֵין – szabadul, mutatván [a serdülés] jeleit, – כְּמוֹ שְׁכָתוּב – amint írva van: – וַיִּצְאָה הַנָּשׂא אֵין כֶּסֶף – „akkor a nő menjen el szabadon, váltságdíj nélkül,”³⁹ – וְדוֹרְשִׁים אוֹתוֹ – amit úgy magyarázunk, – לְסִימָנֵי נְעוּרוֹת – mint ami egy olyan [lányra] utal, aki mutatja a serdülés jeleit,⁴⁰ – שְׁאֵינָה מְכוּרָה – akkor azt, akit még nem adtak el [ebben a korban], – אֵינוֹ דִּין – logikus, – שְׁלֹא תִמְכַּר – hogy el se adják.

לֹא תִצָּא כְּצֵאת הָעֶבְדִּים – **...a leány ne szabaduljon olymódon, amint a rabszolgák szabadulnak.** – בְּיַצִּיאַת עֶבְדִּים כְּנַעֲנִים – [Vagyis] úgy, ahogyan a nemzsidó rabszolgák szabadulnak, – שְׂוִיָּצָאִים בְּשֵׁן וְעֵין – mert ők „egy fog vagy egy szem” [elvesztéséért kárpótlásul] szabadulnak.⁴¹ – אַבְל זֶה – Ez a nő azonban – לֹא תִצָּא בְּשֵׁן – אֶלָּא עוֹבְדַת שֵׁשׁ אוֹ עֵד – nem szabadul „egy fog vagy egy szem” elvesztése miatt, – אוֹ עַד שְׁתִּבְיָא סִימָנֵין – vagy amíg nem mutatja a serdülés jeleit. – וְכָל הַקּוֹדֵם – Bármelyik is következik be legelőször [ezek közül], – קוֹדֵם לְחִירוֹתָה – az hozza el leghamarabb a szabadságát.⁴² – וְנוֹתֵן לָהּ – Mindazonáltal [a gazdának] kárpótolnia kell őt – הִמֵּי עֵינָה אוֹ הִמֵּי שִׁנָּה – [elvesztett] szemének vagy fogának értéke szerint.

– אֶלָּא לֹא תִצָּא כְּצֵאת הָעֶבְדִּים – hanem a „leány ne szabaduljon olymódon, amint a rabszolgák szabadulnak” – בְּשֵׁשׁ וּבִיּוֹבֵל – [azt jelenti, hogy úgy, ahogyan a héber rabszolgák szabadulnak, azaz] hat év után vagy a *jóvél* évében? – תִּלְמוּד לּוֹמַר – A Tóra ezért azt mondja:⁴³ – כִּי יִמְכַר לְךָ אֲחִיךָ הָעֶבְרִי – „Ha eladja magát neked testvéred, egy héber ember – אוֹ הָעֶבְרִיָּה – vagy héber nő,” – מִקִּישׁ עֶבְרִיָּה – összevetve így módon a héber nőt – לְעֶבְרִי – a héber férfival – לְכָל

³⁸ Még kiskorúként.

³⁹ 11. vers.

⁴⁰ Ami rendszerint 12 és 12 ˆ éves életkor között szokott megtörténni.

⁴¹ Vagy huszonnégy testrészből bármelyikének károsodás, elvesztése esetén, amikor a veszteséget a gazda ütlege okozza. Lásd a 26. verset.

⁴² Vagyis, ha a *jóvél* éve előbb érkezik el, hogyszem leszolgálta volna a hat évet, akkor *jóvél*-kor szabadul, és ha előbb jelentkeznek rajta a serdülés jelei, hogyszem leszolgálta volna a hat évet és/vagy elérkezett volna a *jóvél* éve, akkor a serdülés jeleinek idején szabadul.

⁴³ 5Mózes 15:12.

יִצְאֹתָי – szabadulásuknak összes [lehetséges] módja szerint: – מָה עֲבָרֵי יוֹצֵא – amiképpen a héber férfi szabadul – בָּשֶׁשׁ וּבַיּוֹבֵל – hat év után vagy a jóvél évében, – אִף עֲבָרְיָהּ יוֹצֵאָה – ugyanúgy a héber nő is szabadul – בָּשֶׁשׁ וּבַיּוֹבֵל – hat év után vagy a jóvél évében. – וּמָהוּ לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים – Akkor hát mit jelent az, hogy *lo técé chöcét háávádim?* – לֹא תֵצֵא – [Ez azt jelenti, hogy a héber lány] nem fog szabadulni – בְּרֵאשֵׁי אֲבָרֵים – végtagjainak [sérülése/elvesztése miatt úgy], – כְּעֲבָדִים כְּנַעֲנִיִּים – ahogyan a nem-zsidó rabszolgák.

– יָכוֹל הָעֲבָרִי – Az ember azt gondolhatná, hogy a héber rabszolga⁴⁴ – יוֹצֵא תְלָמוֹד – [viszont] szabadulhat végtagjainak [sérülése/]elvesztése miatt. – לֹא מָר – A Tóra ezért azt mondja: – הָעֲבָרִי אוֹ הָעֲבָרְיָהּ – „a héber ember vagy a héber nő,” – מִקִּישׁ עֲבָרִי – imígyen összehasonlítva a héber férfit – לְעֲבָרְיָהּ – a héber nővel: – מָה הָעֲבָרְיָהּ אֵינָה יוֹצֵאָה – Amiképpen a héber nő sem szabadul – בְּרֵאשֵׁי אֲבָרֵים – végtagjainak elvesztése miatt, – אִף הוּא אֵינּוּ יוֹצֵא – ugyanúgy [a héber férfi] sem szabadul – בְּרֵאשֵׁי אֲבָרֵים – végtagjainak elvesztése miatt.

Rásinak a 21:7-ből levont konklúzióinak összefoglalása

1. Egy apa csupán abban az esetben adhatja el a lányát héber rabszolganőnek, ha a lány még kiskorú (azaz még nem töltötte be a 12-ik életévét, pontosabban, még nem kezdett el serdülni).
2. Mihelyst a héber rabszolgalányon megmutatkoznak a serdülés jelei, gazdájának szabadon kell őt bocsátani.
3. Egy olyan héber lányt, akin már jelentkeztek a serdülés jelei, nem lehet eladni rabszolgának.
4. Csupán a nem-zsidó rabszolgákra vonatkozik az a törvény, hogy amennyiben gazdájuk hibájából valamelyik, a törvényben meghatározott testrészüik maradandóan károsodna, gazdájuknak szabadon kell engednie őket.
5. Egy héber rabszolganő vagy akkor szabadul, ha jelentkeznek rajta a serdülés jelei, vagy akkor, ha leszolgált hat évet, vagy pedig akkor, ha elérkezet a jóvél éve. A három közül az az esemény jelenti szabadulásának időpontját, amelyik legelőször következik be.
6. A gazdának kárpótolnia kell héber rabszolganőjét vagy héber rabszolgáját, amennyiben a 24 végtagjai közül bármelyik az ő hibájából maradandóan sérülne.

אִם רָצָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר לֹא לוֹ יַעֲדָה וְהַפְדָּהּ, לְעַם נְכָרִי לֹא יִמָּשַׁל לְמַכְרָהּ בְּכַנְדוֹ בָּהּ.
(שמות כא, ח)

⁴⁴ Értsd: a héber férfi rabszolga

Ha nem tetszik gazdája szemében, aki nem vette őt feleségül, akkor engedje megváltani; de ne legyen hatalma idegen népnek eladni, miután hűtlenül bánt vele. (2Mózes 21:8.)

שְׁלֹא נִשְׂאָה הָן – **Ha nem tetszik gazdája szemében...** – אִם רָעָה בְּעֵינֵי אָדֹנֶיהָ – [Vagyis, ha] nem nyerte meg [gazdája] tetszését, – הֲלֹכְנָסָה – hogy elvegye őt feleségül.

שֶׁהָיָה לוֹ לְיַעֲרָה – **...aki nem vette őt feleségül...**⁴⁵ – [Jelentése:] ki kellett volna őt szemelnie – וְהִלְכְנִיסָהּ לוֹ לְאִשָּׁה – és feleségül kellett volna vennie.⁴⁶ – וְכֹסֶף קָנִיתָהּ – A megvásárlására felhasznált pénz – הוּא כֹסֶף קְדוּשִׁיָּהּ – a kidusin (eljegyzés) pénze.⁴⁷ – וְכֹאֵן רָמַז לָךְ הַכְּתוּב – Itt a Tóra azt implikálja, – שְׂמִצָּנָה – hogy micva [a gazda] számára feleségül venni [a lányt]. – וְרָמַז לָךְ – Ez azt [is] mutatja neked, – שְׂאִינָה צְרִיכָה קְדוּשִׁין אַחֲרֵיהֶם – hogy [a lánynak] nem szükséges más eljegyzési rítuson [átésnie].

וְהִפְדָּהּ – **...engedje megváltani...** – יִתֵּן לָהּ מְקוֹם – [vöhefda azt jelenti,] hogy lehetőséget kell adnia [a lánynak arra], – לְהַפְדוֹת וְלַצָּאת – hogy megváltsák és szabadon [távozhassék], – שְׂאָף הוּא מְסִיעַ בְּפִדְיוֹנָהּ – mert neki is segédkeznie kell a megváltásában.⁴⁸ – וַיְמַה הוּא מְקוֹם שְׁנוֹתֵן לָהּ – És mi ez a lehetőség, amelyet ad neki? – שְׂמִגְרַע מִפְדְּיוֹנָהּ – Levon a megváltási árából – בְּמִסְפַּר הַשָּׁנִים שֶׁשָּׂשְׂתָהּ אֶצְלוֹ – azon évek száma szerint, amelyet [a lány] leszolgált nála, – כְּאֵלוֹ הָיָא שְׂכוּרָה אֶצְלוֹ – mintha béreslányként fogadta volna fel.⁴⁹

⁴⁵ Az írott szöveg (*ktiv*) a következő: **אשר לא יעדה** – „aki nem vette őt feleségül,” ám ezt mégis úgy olvassák, hogy **אשר לו יעדה** – „akihez feleségül kellett volna mennie.”

⁴⁶ Hogy a Tóra azt tartja helyénvalónak, ha a gazdája feleségül veszi őt, a következő két dologra alapozzuk: *1.* Mivel a Tóra megadja az okát annak, hogy miért nem veszi feleségül – nevezetesen azért, mert nem tetszik neki –, ezzel egyben arra engedve következtetni, hogy ha ez nem így lenne, akkor el *kellene* vennie őt feleségül. *2.* A *ktiv*: **אשר לא יעדה** és a *kri*: **אשר לו יעדה** azt jelzik, hogy *nem* vette ugyan el őt, de el *kellett volna* vennie.

⁴⁷ A *keszef*, azaz „pénz” egyike annak a három módnak, amelyet a Misna mint a házasság megkötésének eszközét, felsorol (*Kidusin* 2a.).

⁴⁸ Mivel a szövegben nem az áll, hogy *vönifdótá* – „váltsák meg” –, hanem az, hogy *vöhefdá* – *hifil*, azaz műveltető alakban: „[a gazdának] meg kell váltatnia [a lányt]” –, ez azt mutatja, hogy aktívan részt kell vállalnia a megváltásában.

⁴⁹ Noha a valóságban megvásárolta a lányt, és jog szerint – amennyiben a lány az előre meghatározott időt megelőzően ki akarna lépni az ő szolgálatából – megilletné a gazdát a vételár teljes összegű megtérítése. Mindazonáltal a *vöhefdá* alak azt tanítja, hogy megváltása szempontjából a lány úgy tekintendő, mint egy béreslány avagy napszámos, akit kompenzálni kell az elvégzett munkájáért. Jelen esetben a gazdának be kell kalkulálnia a lány által az ő szolgálatában ledolgozott éveket, amikor

– **כִּיצַד** – Hogyan [kell ezt kiszámítani]? – **הֲרִי שְׁקִנְיָהּ בְּמִנָּה** – Ha [például] egy *máne*-ért⁵⁰ vette meg [a lányt], – **וְעִשְׂתָּהּ אֶצְלוֹ שְׁתֵּי שָׁנִים** – és az két évet szolgált le nála, – **אוֹמְרִים לוֹ** – azt mondják neki⁵¹: – **יִרְדַּע הָיִיתָ שְׁעֵתִידָהּ לְצֵאתָ** – „Tudatában voltál annak [a ténynek], hogy [a lánynak] szabadulnia kell – **לְסוּף שֵׁשׁ שָׁנָה** – hat év elteltével. – **נִמְצָא שְׁקִנְיָתָ עֲבוּרָתָ כָּל שָׁנָה וְשָׁנָה** – Következésképpen megvetted a szolgálatot évről-évre – **בְּשִׁשִּׁית הַמָּנָה** – egy hatod *máne*-ért. – **וְעִשְׂתָּהּ אֶצְלוֹ שְׁתֵּי שָׁנִים** – Mivel ő két évet szolgált le nálad, – **הֲרִי** – imigyen – **שְׁלִישִׁית הַמָּנָה** – egy harmad *máne* [értékű szolgálatot kaptál tőle]. – **טוֹל שְׁנֵי שְׁלִישִׁוֹת הַמָּנָה** – Vegyél tehát kétharmad *máne*-t – **וְתִצָּא מֵאֶצְלוֹ** – és engedd őt távozni birtokodból.”

לְמַכְרָהּ לֹא יִמְשַׁל לְמַכְרָהּ...⁵² – **לְעַם נֹכְרִי לֹא יִמְשַׁל לְמַכְרָהּ** – **eladni...** – [Jelentése:] nem adhatja el egy másik embernek; – **לֹא הָאָבִי וְלֹא הָאֵם** – sem a gazda, sem [a lány] apja [nem teheti ezt meg].⁵³

בְּכִגְדוֹ בָּהּ – ...miután hűtlenül bánt vele. – **אִם בָּהּ** – [Jelentése:] ha [a gazdának] az a szándéka, – **לְכִגְדוֹ בָּהּ** – hogy hűtlenül bánjon vele – **שְׁלֹא לְקַיֵּם בָּהּ** – azáltal, hogy nem teljesíti vele – **מִצְוַת יְעוּד** – a micvát [amely szerint] feleségül kellene jelölnie.⁵⁴ – **וְכֵן אָבִיהָ** – Ugyanígy az apa sem [adhatja el a lányát újra], – **מֵאַחֵר שֶׁכִּגְדָהּ בָּהּ** – mivel [ő is] hűtlenül bánt vele – **וּמַכְרָהּ לָזָה** – az által, hogy eladta ennek.

וְאִם לְכִנּוֹ יִיעֲדָנָהּ, כְּמִשְׁפַּט הַבְּנוֹת יַעֲשֶׂה לָּהּ. (שמות כא, ט)

Ha pedig fiának szánta, a családbeli leányok jogai szerint bánjon vele.
(2Mózes 21:9.)

וְאִם לְכִנּוֹ יִיעֲדָנָהּ – Ha pedig fiának szánta... – **הָאָדוֹן** – A gazda. – **מְלַמֵּד** – Ez azt tanítja, – **שֶׁאֵף בְּנוֹ** – hogy a fia is – **קָם תַּחְתָּיו** – állhat a [gazda] helyében – **לְיַעֲדָהּ** – a feleségének való kijelölés céljából, – **אִם יִרְצֶה אָבִיו** – ha az apja ehhez hozzájárul, –

meghatározza megváltásának árát, ily módon járulva hozzá megváltásához. (*Kidusin* 16a., Rási *uo.*)

⁵⁰ Száz *sekel*.

⁵¹ Ti. a gazdának.

⁵² Rási a *lőám náchri*-t úgy fordítja, hogy „egy másik embernek,” a Nachmanidész azonban szó szerint értelmezi: „egy idegen népnek.”

⁵³ A Gómára ebből azt a következtetést vonja le, hogy egy *ámá ivrijá*-t nem lehet egynél többször eladni. *Kidusin* 18a.

⁵⁴ Mivel létezik a *jiud* micvája, feltételezhető, hogy a gazda végül feleségül fogja venni. Amennyiben nem így tesz, az hűtlenségnek, árulásnak számít.

וְאִינוּ צָרִיךְ לְקַדְשָׁהּ קְדוּשֵׁין אַחֲרֵיהֶם – és [a fiúnak] nem lesz szüksége újabb eljegyzési rítusra, – אֲלֵא אֹמַר לָהּ – csupán annyit kell mondania [a lánynak]: – הֲרִי אֶת מִיעֲדָתְ לִי – „Ezennel kijelöltetsz számomra feleségemül – בְּכֶסֶף שֶׁקִּבַּל אֲבִיךָ בְּדָמֶיךָ – azért a pénzért, amelyet atyád fogadott el vételáradul.”

אם אֶחָת יִקַּח לוֹ, שְׂאֲרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֲנֻתָהּ לֹא יִגָּרַע. – (שמות כא, י)
 – Az ételhez, – שְׂאֲרָהּ – Az ételhez, – כְּסוּתָהּ – ruházathoz – וְעֲנֻתָהּ – és házasesélethez [való jogok].

אם אֶחָת יִקַּח לוֹ, שְׂאֲרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֲנֻתָהּ לֹא יִגָּרַע. (שמות כא, י)

Ha más nőt vesz magának, [az előbbinek] táplálékát, ruházatát és házastársi jogait ne vonja meg tőle. (2Mózes 21:10.)

Ha más nőt vesz magának... – עֲלֵיָהּ – őmellé.

...תָּאֲרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֲנֻתָהּ לֹא יִגָּרַע – **...táplálékát, ruházatát és házastársi jogait ne vonja meg tőle.** – מִן הָאָמָה – [Vagyis] a szolgálótól – לֹו כָּבָר – akit már kijelölt feleségül.

...תָּאֲרָהּ – **...táplálékát...** – מְזוֹנוֹת – [söérá azt jelenti:] étel.

...כְּסוּתָהּ – **...ruházatát...** – כְּמִשְׁמָעוֹ – [A *kszutá* kifejezést] szó szerinti értelmében [kell fordítani].

...עֲנֻתָהּ – **...házastársi jogait...** – תְּשֻׁמִּישׁ – [Az *onátá* kifejezés] a házaseséltre [utal].

וְאִם שָׁלַשׁ אֲלֵהּ לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ, וְיִצְאָהּ חֲנֹם אֵין כְּפֹה. (שמות כא, יא)

Ha ezt a három dolgot nem cselekszi, akkor a nő menjen el szabadon, váltságdíj nélkül. (2Mózes 21:11.)

וְאִם שָׁלַשׁ אֲלֵהּ לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ – **Ha ezt a három dolgot nem cselekszi...** – אִם לָהּ – Ha ebből a három dologból egyiket sem cselekszi. – וְיִצְאָהּ לֹו – [Ez a három dolog a következő:] 1. Ki kell őt jelölnie feleségül – אוּ לְבָנוֹ – vagy 2. a fia [feleségül] – אוּ יִגָּרַע מִפְדִּיּוֹנָהּ – vagy 3. csökkentenie kell a megváltási díját – וְתִצָּא – és akkor [a lány] szabadon távozhat. – וְהָיָה לָהּ יָמֶיהָ – Ám ez az ember nem jelölte ki [a lányt] feleségül – לֹו לֹו וְלֹו לְבָנוֹ – sem a maga, sem a fia részére, – וְהָיָה לֹו לֹו – sem a lánynak nem volt módja – לְפָדוֹת אֶת עַצְמָהּ – megváltania magát, [akkor hát]

...וְיִצְאָהּ חֲנֹם – **...a nő menjen el szabadon...** – רַבָּה לָהּ יִצְיָאָהּ לָוֹ – A Tóra hozzátesz egy szabadulási módot e nő számára – יוֹתֵר מִמָּה שֶׁרַבָּה לְעַבְדִּים – a férfi szolgálk számára biztosított módokon kívül. – וְיִצְיָאָהּ – És mi ez a [kiegészítő] szabadulási mód? – לְמִדְרַךְ – [A vers azt akarja] megtanítani neked, – שֶׁתִּצָּא בְּסִימָנִין –

⁵⁵ Lehet-e az előző versben említett *söér kszut* vöoná?

hogy [a lány] azáltal nyeri el szabadságát, hogy jelentkeznek rajta [a serdülés] jelei, – וְתִשָּׁהָ עִמּוֹ עוֹד – vagyis [a gazdánál] kell maradnia, – עַד שֶׁתָּבִיא סִמְנֵינִי – amíg nem mutatja [a serdülés] jeleit. – וְאִם הִגִּיעוּ שֵׁשׁ שָׁנִים – És ha elérkezik [szolgálat] hat évének [vége] – קֹדֶם סִמְנֵינִי – mielőtt [jelentkeznének serdülésének] jelei, – כְּבָר לְמַדְנִי – [ezt illetően] már tanultuk, hogy [ez esetben szabadon] távozhat, – וְשָׁנָאֵם – amint írva van: – הָעֶבְרִי אֹד הָעֶבְרִיָּה – „[Ha eladja magát neked testvéred,] egy héber ember vagy héber nő, – וְעַבְדְּךָ שֵׁשׁ שָׁנִים – akkor szolgáljon téged hat évig [és a hetedik évben bocsásd el magadtól szabadon].”⁵⁶ – וּמַהוּ הָאָמֹר כָּאֵן – Akkor hogy értendő az, ami itt elhangzik: – וַיִּצְאָה חָנָם – „menjen el szabadon”? – שָׂאֵם קְדָמוֹ – Hogy ha a [serdülés] jelei előbb jelentkeznek – לְשֵׁשׁ שָׁנִים – [hogyszem végigszolgált volna a teljes] hat évet, – תִּצְאָ כְּהֵן – ezek⁵⁷ okán [szabadon] távozhat.

– או אֵינוֹ אוֹמֵר – Vagy a Tóra [itt] netán azt akarja mondani, – שֶׁתִּצְאָ אֶלָּא בְּבִגְרוּת – hogy [a lány] csupán a felnőtté válásával szabadulhat?⁵⁸ – תִּלְמוֹד לֹמֵר – A Tóra ezért azt mondja: – אֵין כֶּסֶף – „válságdíj nélkül,” – לְרִבּוֹת יִצְיָאת בְּגִרוּת – amely a felnőtté válás elérésekor szabadulást foglalja magában [amikor a szabadulásért nem kell fizetni].⁵⁹ – וְאִם לֹא נֶאֱמָרוּ שְׁנֵיהֶם – Ám ha nem hangzana el mindkét [kitétel]⁶⁰, – הֵייתִי אוֹמֵר – akkor azt feltételezhetném, – וַיִּצְאָה חָנָם זֹו בְּבִגְרוּת – hogy a *vőjácá chinám* a felnőtté válás elérése⁶¹ utal.⁶² – לְכֶךָ נֶאֱמָרוּ שְׁנֵיהֶם – Ezért hangzik el mindkettő, – שְׁלֵא לִתֵּן פְּתֻחֹן פֶּה – hogy így [a szöveg] ne adjon alkalmat – לְבַעַל הַדִּין – olyasvalakinek, aki [az adott konklúzióval] szembe akarna helyezkedni, – לְתִלּוֹק – hogy vitassa azt.

⁵⁶ 5Mózes 15:12.

⁵⁷ Vagyis a serdülés jeleinek.

⁵⁸ Amikor egy lányon a serdülés első jelei mutatkoznak (nagyjából tizenkét éves korában), a *náárut* – „a serdülés kezdete” – állapotába kerül, és *náárá*-ként utalnak rá. Körülbelül hat hónappal később már a felnőtté válás jelei mutatkoznak rajta, ekkor éri el a *bágrut* állapotát, s ettől kezdve már *bogeret*-ként beszélnek róla. Előbbi állapotában még apja fennhatósága alatt áll, az utóbbiban viszont már törvény szerint független tőle.

⁵⁹ Vagyis a *vőjácá chinám* nem másra utal, mint arra a legkorábbi eseményre a lány életében, amely szabadulásának beharangozója, nevezetesen a *náárut* állapot elérése. Miért nem mondja hát a Tóra egyszerűen csak azt, hogy *vőjácá chinám*, utalva ezzel arra, hogy a lány a *náárut*-ot elérve szabadulhat, hiszen a *bágrut* állapot bekövetkeztekor (amely, ugye, a *náárut*-ot hat hónappal *követően* történik) a lány már szükségszerűen úgys szabad lesz? Rási a következőkben erre a kérdésre válaszol.

⁶⁰ Azaz a *vőjácá chinám* és az *éjn kászef*.

⁶¹ Azaz a *bágrut*-ra

⁶² Aminek logikus folyamánya lenne, hogy a lány a *náárut* elérésekor még *nem* szabadulhat.

מִכָּה אִישׁ נִמְתּ מוֹת יוֹמֵת. (שמות כא, יב)

Aki férfit megüt úgy, hogy az meghal, ölessék meg! (2Mózes 21:12.)

מִכָּה אִישׁ נִמְתּ – Aki férfit megüt úgy, hogy az meghal... – כִּמְה כְּתוּבִים נֶאֱמָרוּ – וּמָה שֶׁבִּיָּדִי – Több helyen is le van írva a gyilkosok halálbüntetése, – לְפָרֵשׁ לְמָה בָּאוּ כָּלֵם אֶפְרָשׁ – megpróbálok elmagyarázni, amennyire tudom, miért volt szükség mindegyikre.

– „Aki férfit megüt úgy, hogy meghal...” – לְמָה נֶאֱמָר – miért van ez írva? – „Ha egy ember megüt bárkit, ölessék meg” – לְפִי שֶׁנֶּאֱמָר – Mivel írva van:⁶³ – „Ha egy ember megüt bárkit, ölessék meg” – שׁוֹמֵעַ אֲנִי בְּהִכָּאָה בְּלֹא מִיֵּתָה – ezt úgy érthetem, hogy olyan ütésről van szó, amibe nem hal bele az ember, – תִּלְמוּד לּוֹמֵר – ezért van írva [itt]: – „Aki férfit megüt úgy, hogy az meghal”, – אִינוּ חֵיב אֲלָא – „Aki férfit megüt úgy, hogy az meghal”, – אִינוּ חֵיב אֲלָא – tehát csak akkor kell megölni, ha meghalt az, akit megütött.

– וְאֵם נֶאֱמָר – És ha csak az lenne írva: „Aki férfit megüt...” – וְאֵם נֶאֱמָר – És ha csak az lenne írva: „Aki férfit megüt...”, – וְאִישׁ כִּי יִכֶּה אִישׁ – és nem lenne írva: „Ha egy ember megüt...”, – וְאִישׁ כִּי יִכֶּה אִישׁ – azt mondhatnám, hogy csak akkor bűnös, ha férfit ütött meg, – הִכָּה אֵת – azt mondhatnám, hogy csak akkor bűnös, ha férfit ütött meg, – הִכָּה אֵת – azt mondhatnám, hogy csak akkor bűnös, ha férfit ütött meg, – וְאִישׁ כִּי יִכֶּה אִישׁ – azt mondhatnám, hogy csak akkor bűnös, ha férfit ütött meg, – תִּלְמוּד לּוֹמֵר – ezért van írva: – „Ha egy ember megüt bárkit...” – אֶפְלוּ וְאֶפְלוּ אִשָּׁה – tehát akár nőt, vagy gyereket.

– וְעוֹד – És még: – אֵלּוּ נֶאֱמָר מִכָּה אִישׁ – ha csak az lenne írva: „Aki férfit megüt...”, – שׁוֹמֵעַ אֲנִי אֶפְלוּ קִטָּן שֶׁהִכָּה וְהִרְגֵּהוּ חֵיב – érthetném ezt úgy, hogy akár egy kiskorút is meg kellene ölni, ha megölt valakit, – תִּלְמוּד לּוֹמֵר – ezért van írva: – „Ha egy ember [azaz felnőtt] megüt...”, – וְאִישׁ כִּי יִכֶּה אִישׁ – és nem egy kiskorú.

– וְעוֹד – Továbbá: – „...megüt bárkit...” – כִּי יִכֶּה כָּל נֶפֶשׁ אָדָם אֶפְלוּ נְפִלִים בְּמִשְׁמָע – „...megüt bárkit...” az még magzatokra, még a megszületett életképtelenekre is vonatkozna, – תִּלְמוּד לּוֹמֵר – ezért van írva: – „Aki férfit megüt...”, – מִכָּה אִישׁ – „Aki férfit megüt...”, – אִינוּ חֵיב עַד שִׁיכָּה בֶּן קִמָּא – azaz olyat, aki életképes – וְהָרְאוּי לְהִיּוֹת אִישׁ – és még férfivá válhat.

וְאֶשֶׁר לֹא צָדָה וְהֶאֱלֵהִים אָנָּה לְיָדוֹ, וְשִׁמְתִּי לְךָ מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה. (שמות כא, יג)

Ha azonban nem állott lesben, hanem az Isten juttatta kezére, akkor helyet rendelek számodra, ahová menekülhet. (2Mózes 21:13.)

וְאֶשֶׁר לֹא צָדָה – Ha azonban nem állott lesben... – [Azaz] nem állt lesben, – וְאֶשֶׁר לֹא צָדָה – és nem volt szándékában [megölni az áldozatát].⁶⁴

⁶³ 3Mózes 24:17.

⁶⁴ A gyilkolási szándék önmagában is elegendő a halálbüntetés kirovásához. Nem szükséges, hogy a gyilkos lesből támadjon áldozatára.

צָדָה – ...állott lesben... – לְשׁוֹן אָרֶב – [cádá] azt jelenti: „lesben állt.” – וְכֵן הוּא – Egy hasonló hely [a Szentírásban]: – וְאִתָּה צוֹדָה אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ – „bár te leselkedsz (code) utánam, hogy elvedd az életem.”⁶⁵ – וְלֹא יִתְכַן לֹמֵר – Nem mondhatjuk, – וְצָדָה לְשׁוֹן הַצֵּד צִיד – hogy a cádá [szó] a cad cájid-ból ered,⁶⁶ – וְשִׁצְדַת – mivel az állatokra való „vadászás” [kifejezése] – אֵין נוֹפֵל הָא בַּפּוּעֵל שְׁלָה – igei alakjában nem kap hé-t⁶⁷, – וְשֵׁם דְּבָר בָּה צִיד – a főnévi alak pedig cájid, – וְזֶה שֵׁם דְּבָר – a másik [kifejezés] főnévi alakja pedig cōdijá („lesben áll”), – וּפְעֵל שְׁלֹו צוֹדָה – az igei alakja⁶⁸ code (vadászik), – וְזֶה פְעֵל שְׁלֹו צָד – ennek viszont az igei alakja cád („vadászik”). – וְאוֹמֵר אֲנִי פְתָרוֹנוּ – [Éppen ezért] én azt mondom, hogy úgy kell értelmezni, – כְּתַרְגּוּמוֹ – ahogyan Onkelosz fordítja: – וְדִי לָא כְּמֵן לָה – „és ha nem leselkedett rá.”⁶⁹ – וּמְנַחֵם חֲבָרוֹ – Mindazonáltal Menáchem [Ibn Szruk] Máchberet-jében⁷⁰ – בְּחֻלְקֵי צִיד צִיד – a cád cájid részben sorolja fel [a szót], – וְאֵין אֲנִי מוֹדָה לוֹ – de én nem értek egyet vele. – וְאֵם יֵשׁ לְחֲבָרוֹ בְּאַחַת מִמְחֻלְקַת שְׁלֵ צָד – Ha valamelyik cád-rész alá tartozna, – וְחֲבָרְנוּ בְּחֻלְקֵי – akkor a [következő] részben kellene felsorolni: – וְעַל צִיד תִּנְשְׂאוּ – „oldalán (cád) hordoz majd”⁷¹ – וְצָדָה אוֹרָה – [vagy:] „Én pedig oldavást (cidá) három nyilat fogok kilőni”⁷² – וּמְלִין לְצִיד עֲלָאָה יִמְלֵל – [vagy:] „Sokat beszél majd a Felséges felé (löcád) [tk. ellen].”⁷³ – אֶפֶר בְּאֵן אֲשֶׁר לֹא צָדָה – áser lo cádá itt is [azt jelentené, hogy] – לֹא צָדָד – nem foglalt el egyetlen oldalt sem, – וְאֶפֶר זֶה יֵשׁ לְהַרְהֵר עָלָיו – Ez a magyarázat szintén megkérdőjelezhető, – מְכַל מְקוּם – mindenesetre [a szó] – לְשׁוֹן הוּא – azt jelenti, hogy „les”.

וְהָאֵלֵהִים אֲנָה לִידוֹ – ...hanem az Isten juttatta kezére... – [iná löjádó azt jelenti:] előkészítette a kezére. – לְשׁוֹן – Ennek közös gyöke van [a töune szóval] – לֹא יֵאָנָה לְצִדִּיק כָּל אֲנָן – a „nem érhet téged baj”⁷⁴ –

⁶⁵ 1Sámuel 24:11.

⁶⁶ 1Mózes 27:33. „aki vadat ejtett.” Mert akkor a vááser lo cádá azt jelentené, hogy „Ha azonban nem üldözte őt, hogy elfogja.”

⁶⁷ Akkor ugyanis így hangzott volna ez a szöveg: vááser lo cád, hé nélkül a cád végén.

⁶⁸ Egyes szám harmadik személyben.

⁶⁹ Azaz „ha nem várt rá lesben állva.” Lásd még 5Mózes 19:11, ahol Onkelosz a vóáráv lo-t úgy fordítja: uchmán lé, ezzel is azt bizonyítva, hogy a cádá ugyanaz, mint az áráv.

⁷⁰ A Máchberet egy bibliai szótár, amelyet Menáchem Ibn Szruk állított össze.

⁷¹ Jesájá 66:12.

⁷² 1Sámuel 20:20.

⁷³ Dániel 7:25. e három fentebb említett esetben a cádá „oldal”, „irány” értelemben szerepel.

⁷⁴ Zsoltárok 91:10.

[vagy a *jöune* szóval a] „Nem éri az igazat semmi veszedelem”⁷⁵ – מִתְאַנֶּה הוּא לִי – [vagy a *mit’áne* szóval a] „hogycsak ürügyet keres ellenem”.⁷⁶ – מִזְדַּמֵּן לְמַצוֹא לִי עֲלֵה – Azaz arra készül, hogy kedvező alkalmat találjon ellenem.

וְלָמָּה תֵּצֵא זֹאת – **...hanem az Isten juttatta kezére...** – וְהֵאֱלֹהִים אָנָּה לִידוֹ – מִלְּפָנָיו – Miért következne egy ilyen dolog Tőle?⁷⁷ – הוּא שְׂאֲמַר דָּוָד – Erre gondolt Dávid, amikor azt mondta: – בְּאֶשֶׁר יֹאמַר מֶשֶׁל הַקְּדֻמוֹנִי – „Ahogyan az ősi példabeszéd mondja: – מִרְשָׁעִים יֵצֵא רָשָׁע – Gonoszoktól gonoszság ered.”⁷⁸ – וּמֶשֶׁל הַקְּדֻמוֹנִי הִיא – Az „ősi példabeszéd” a Tórára utal, – שֶׁהִיא מֶשֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – ami az Örökkévaló „példabeszéde,” – שֶׁהוּא קְדֻמוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם – Ő ugyanis az „ősi” [létező, aki létezésében megelőzi] az univerzumot. – וְהֵיכֵן אָמְרָה תוֹרָה – És hol van az, amit a Tóra mondott, – מִרְשָׁעִים יֵצֵא רָשָׁע – [vagyis,] hogy a gonoszság a gonoszoktól ered? – [Itt, ahol] „az Isten jutatta kezére”; – בְּמָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר – mert mi az az eset, amelyet ez a vers tárgyal?

– בְּשָׁנֵי בְנֵי אָדָם – Két emberről [van szó], – אֶחָד הֵרֵג שׁוֹגֵג – az egyik véletlenül ölt,⁷⁹ – וְאֶחָד הֵרֵג מְזִיד – a másik pedig előre megfontolt szándékkal ölt,⁸⁰ – וְלֹא הָיוּ – de nem voltak tanúk, – שִׁיעִידוֹ – akik tanúskodhattak volna [ellenük]. – עֵדִים בְּדָבָר – [Igy aztán] az utóbbit nem végezték ki, – וְזֶה לֹא גָלָה – az előbbbit pedig nem küldték száműzetésbe.⁸¹ – וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְזַמֵּן לְפָנֶיךָ אֶחָד – Az Örökkévaló aztán úgy intézi, hogy [ez a két ember] egy fogadóban találkozzék egymással. – וְזֶה – Az, aki előre megfontolt szándékkal ölt, – יוֹשֵׁב תַּחַת הַסֶּלֶם – egy létra alatt ül, – וְזֶה שֶׁהֵרֵג שׁוֹגֵג – az pedig, aki véletlenül ölt, – עוֹלֵה בַּסֶּלֶם – felmászik a létrán, – וְנוֹפֵל עַל זֶה שֶׁהֵרֵג בְּמִזִּיד – majd rázuhan arra, aki előre megfontolt szándékkal ölt, – וְהוֹרְגוֹ – és megöli őt, – וְעֵדִים מְעִידִים עָלָיו – és vannak tanúk, akik tanúskodnak ellene, – וּמְחִיבִים אוֹתוֹ לְגִלוֹת – száműzetéssel sújthatóvá téve őt.⁸² – נִמְצָא – A

⁷⁵ *Példabeszédek* 12:21.

⁷⁶ *2Királyok* 5:7.

⁷⁷ Azaz mi oka lenne az Örökkévalónak arra, hogy ilyesmit idézzon elő?

⁷⁸ *1Sámuel* 24:13.

⁷⁹ És ezért azt érdemli, hogy száműzzék az erre a célra kijelölt menedékvárosok egyikébe.
Lásd *4Mózes* 34:11.; *5Mózes* 10:1-10.

⁸⁰ És ezért halálbüntetést érdemel.

⁸¹ Ugyanis mindkét büntetés (a halál és a száműzetés) kirovásának előfeltétele, hogy legyenek tanúk.

⁸² Rási ezt úgy érti, hogy a létráról lefelé jövet zuhant a másik fejére, a Misna ugyanis kijelenti (*Mákot* 10b.), hogy ilyen esetben csupán akkor sújtható valaki száműzetéssel, ha a létráról lefelé jövet történik meg a baleset.

végeredmény az, – וְהָ שֶׁהָרַג בְּשׂוֹגֵג – hogy azt, aki véletlenül ölt, – גּוֹלָה – számúzik⁸³, – וְהָ שֶׁהָרַג בְּמֵזִיד – azt pedig, aki előre megfontolt szándékkal ölt, – נִהְרָג – megölik.

וְשִׁמְתִי לָךְ מְקוֹם – ...akkor helyet rendelek számodra...⁸⁴ – אַף בְּמִדְבָּר – Még [most, ebben az időszakban is, amikor] a pusztaságban [tartózkodsz]⁸⁵, – שְׂיָנוּס שָׁמָּה – hogy [a gyilkos] oda menekülhessen. – וְאֵי זֶה מְקוֹם קוֹלָטוֹ – Melyik volt az a hely, amely menedéket nyújtott [a menekülő] számára? – זֶה מַחֲנֶה לְוֵיָהּ – Ez a léviták tábora volt.⁸⁶

וְכִי יִזַּד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה, מֵעַם מִזְבְּחֵי תִקְחֶנּוּ לְמוֹת. (שמות כא, יד)

És ha valaki szántsándékkal tör felebarátjára, hogy megölje fondorlattal, oltárom mellől vidd el, hogy meghaljon. (2Mózes 21:14.)

És ha valaki szántsándékkal tör... – לָמָּה נֶאָמַר – Miért hangzik el [ez a vers]?⁸⁷ – לָפִי שֶׁנֶּאֱמַר – Mert [abból, ami] elhangzik: – מִכֵּה אִישׁ וְגוֹמֵר – „Aki embert leüt, stb.”, – שׂוֹמֵעַ אָנִי – arra következethetnék, [hogy a következőkben felsoroltak mind halálbüntetéssel lennének sújthatók:] – אֶפְלוּ גוֹי – még a nem-zsidó is; – וְהָרוּפָא שֶׁהֵמִית – illetve egy orvos, aki [a kezelés során] ölt; – וְשִׁלִּיחַ בֵּית דִּין שֶׁהֵמִית – egy bírósági végrehajtó, aki [gondatlanságból] ölt, – בְּמִלְקוֹת אֲרָבָעִים – [miközben] negyven korbácsütést [mért az elítéltre]; – וְהָאֵב – egy apa, – הַמֵּכֶה אֶת בְּנוֹ – aki megüti a fiát, [és ezzel véletlenül halálát okozza]; – וְהַרֵב הָרוֹדֵה אֶת תַּלְמִידוֹ – egy tanár, aki megfegyelmezi a diákját, [s ezzel halálát okozza], – וְהַשׂוֹגֵג – valamint az, aki, nem szándékosan egy embert öl meg.⁸⁸ – תַּלְמוּד לומר – A Tóra ezért azt mondja: – וְכִי יִזַּד וְלֹא שׂוֹגֵג – „És ha valaki szántsándékkal tör,” és nem gondatlanságból; – עַל לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה וְלֹא שִׁלִּיחַ בֵּית דִּין – „felebarátjára”, és nem a pogányra; – רֵעֵהוּ וְלֹא עַל גּוֹי – „hogy megölje fondorlattal,” de [az illető] nem bírósági végrehajtó – וְהָרוּפָא – vagy orvos – וְהָרוֹדֵה בְּנוֹ וְתַלְמִידוֹ – vagy valaki, aki megfegyelmezi a fiát vagy a diákját, –

⁸³ Vannak, akik felvetik, hogy de hiszen az illető első véletlen gyilkossága büntetlenül maradt, mert csupán egyszer számúzték! Mások pedig erre azt válaszolják, hogy jogosan számúzték csupán egyszer, hiszen a második alkalommal olyasvalakit ölt meg, aki megérdemelte, hogy meghaljon.

⁸⁴ Eddig a pontig a Tóra harmadik személyben beszél a gyilkosról, nevezetesen: „Ha azonban nem állott lesben”, „az Isten juttatta kezére”. Akkor most miért vált át a szöveg második személyre? Ráadásul az „*aré miklát* – menedékvárosok” felállítására vonatkozó parancs csak később hangzik el (4Mózes 35:11.)!

⁸⁵ Bölcsseink ezt abból a tényből vezetik le, hogy a második személyben tett utalást, *löchá* – „számodra”, Mózeshez intézte az Örökkévaló.

⁸⁶ Mózes tábora.

⁸⁷ Hát nem hangzott már el egyszer: „Aki embert leüt...” (12. vers)

⁸⁸ Miközben egy állatot kísérrel meg megölni.

שָׁאֵף עַל פִּי שְׁהֵם מְזִידִין – mert ők, noha szándékosan [ütnek], – אֵין מְעִרִימִין – nem azzal a megfontolással [teszik ezt,] hogy öljenek.

מֵעַם מִזְבְּחֵי – **...oltárom mellől...** – אִם הָיָה כֹהֵן – Még ha az illető egy kohanita is, – וְרוֹצֵה לְעַבֹּד עֲבוּדָה – aki el akarja látni a szolgálatot, – תִּקְהַנּוּ לְמוֹת – el kell őt vigyétek, hogy kivégezzétek.⁸⁹

וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמָת. (שמות כא, טו)

Aki apját és anyját bántalmazza, halállal vesszen. (2Mózes 21:15.)

לְפִי שְׁלֵמְדֵנוּ – **Aki apját vagy anyját bántalmazza...** – וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ – Mivel azt már megtanultuk,⁹⁰ – עַל הַחֹבֶל בְּהַכְּרוֹ – hogy az, aki sebet ejt felebarátján, – וְלֹא בְּמִיתָה – de nem lakol halállal, – הָעֶרְךָ לֹמֵר – szükséges volt kijelenteni, – עַל הַחֹבֶל בְּאָבִיו – hogy azt, aki sebet ejt az apján, – וְהָיָה בְּמִיתָה – halállal kell sújtani. – וְאִינוּ חֹזְבִּים – de csupán akkor sújtandó [halálbüntetéssel], – אֲלֹא בְּהַכָּאָה שֵׁשׁ בָּהּ חֲבוּרָה – ha az ütése sebet ejtett [a szülőjén].⁹¹

אוֹ זֶה אוֹ זֶה אוֹ זֶה – [Azaz] vagy az egyiket vagy a másikat.

מֵעַם מִזְבְּחֵי – **...halállal vesszen** – בְּחֶנֶק – megfojtás által.

וְגִבַּב אִישׁ וּמָכְרוּ וְנִמְצָא בְּיָדוֹ מוֹת יוֹמָת. (שמות כא, טז)

Aki embert elrabol s eladja vagy kezei közt találják, halállal vesszen. (2Mózes 21:16.)

לְמָה נֶאֱמַר – **Aki embert elrabol s eladja...** – מִיָּד אִישׁ וּמָכְרוּ – Miért hangzik ez el?⁹² – לְפִי שְׁנֵאֵמַר – Mivel már elhangzott: – כִּי יִמָּצָא אִישׁ – „Ha valakit rajtakapnak azon, hogy elrabol – גִּבַּב נַפְשׁ מְאָחָיו – egy személyt testvérei, [Izrael fiai] közül, [haljon meg],”⁹³ – אֵין לִי – [ebből] csak azt tudnám, – אֲלֹא אִישׁ שְׁגִבַב נַפְשׁ – [hogy ez] egy olyan emberre [vonatkozik], aki elrabolt egy másik személyt. – אִשָּׁה אוֹ טַמְטוּם – Ám egy nő, vagy olyasvalaki, akinek a neme felismerhetetlen – אוֹ אֲנִדְרוּגִינוּס שְׁגִבַב – vagy egy hermafrodita, aki embert rabolt, – מִנֵּין – honnét tudhatnánk [hogy ez a

⁸⁹ Mindazonáltal, ha éppen a közepén tart egy áldozat bemutatásának, előbb befejezheti azt (Jómá 85a).

⁹⁰ Lentebb, 24-25. vers.

⁹¹ Vita van a korai és késői tóra kommentárok között arról, hogy a sebnek vérző sebnek kell lennie vagy egy vagy horzsolás is elegendő ahhoz, hogy halálbüntetéssel sújtsák az elkövetőt. Lásd ezzel kapcsolatban: Sááre Áháron.

⁹² Hiszen ezt a kérdést részleteiben tárgyalja az 5Mózes 24:7!

⁹³ 5Mózes 24:7.

törvény rájuk is vonatkozik-e]? – תְּלַמּוּד לּוֹמַר – A Tóra ezért azt mondja: – וְגִבַּב אִישׁ – „Aki⁹⁴ emberi személyt elrabol s eladja.”⁹⁵

– וְלָפִי שְׁנֵאמַר כֹּאן – És mivel itt az áll: – וְגִבַּב אִישׁ – „Aki embert⁹⁶ rabol”, – אֵין לִי – azt gondolhatnám, hogy [ez a törvény csak akkor alkalmazandó], – אָלֵא גִבַּב אִישׁ – ha férfit rabol el. – גִּבַּב אִשָּׁה מִנִּין – Honnét tudhatnám, [hogy akkor is alkalmazandó], ha nőt rabol el? – תְּלַמּוּד לּוֹמַר – A Tóra ezért azt mondja: – גִּבַּב נַפֶּשׁ – „Ha elrabol egy személyt.”

– לְכֹן הֵצְרִיכוּ שְׁנֵיהֶם – Ez az oka annak, hogy mindkét [verse] szükség van, – מַה זֶה שְׁחָסַר זֶה גִּלְהָה – amit [ugyanis] az egyik kihagy, azt a másik elárulja.

וְנִמְצָא בְּיָדוֹ – ...vagy kezei közt találják...⁹⁷ – שְׁרְאוּהוּ עֲדִים – [Ez azt jelenti,] hogy tanúk látták, – שְׁגִבְבוּ וּמְכָרוּ – amikor elrabolta és eladta [az áldozatot], – וְנִמְצָא בְּיָדוֹ – és [az áldozat] már a [rabló] tulajdonában volt, – קֹדֶם מְכִירָה – mielőtt eladta volna.⁹⁸

כָּל מֵיתָה הָאֲמוּרָה – ...halállal vesszen – בְּחֻקָּה – megfojtás által. – בְּתוֹרָה סֶתֶם – Valahány helyen a Tóra egy közelebről nem meghatározott halálnemről tesz említést, – בְּחֻקָּה הִיא – Az [minden esetben] megfojtás [által való kivégzésre] utal. – וְהִפְסִיק הָעֲנִין וְכָתַב – [A Tóra] félbeszakította a témát és azt írta: – בֵּין מִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ – [s mindezt tette az] „Aki apját vagy anyját bántalmazza” – לְמַקְלֵל אָבִיו וְאִמּוֹ – és az „Aki átkozza apját vagy anyját” [versek között].⁹⁹ – וְנִרְאָה לִי הֵינִי פְּלוּגָתָא – Szerintem ez [szolgálat] alapot ahhoz a [Bölcsék között] zajló vitához, – דְּמַר סָבַר – ahol az egyik fél azt állítja, – מְקַשִּׁינֵן הַכָּאָה – hogy a [fizikai] bántalmazás összehasonlítható az átkozással¹⁰⁰, – וּמַר סָבַר – hogy a másik [fél] pedig azt állítja, – לֹא מְקַשִּׁינֵן – hogy nem hasonlítjuk azokat össze.¹⁰¹

וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת. (שמות כא, יז)

Aki átkozza apját vagy anyját, halállal vesszen. (2Mózes 21:17.)

⁹⁴ Nem specifikálva az illető nemét.

⁹⁵ De mit ad ehhez hozzá a Mózes ötödik könyvében található vers?

⁹⁶ Az eredeti héber szöveg itt az *is* szót használja, amely megszűkebben értelmezve „férfi”-t jelent.

⁹⁷ Ha eladta az áldozatot, akkor hogyan találhatnák a kezei között?!

⁹⁸ Míg ha a rabló az előtt adja el az áldozatát, mielőtt ténylegesen a birtokába került volna, akkor nem büntetendő. Ezért aztán a tanúknak azt is tanúsítaniuk kell, hogy az emberrabló már az eladást megelőzően is birtokában volt az áldozatnak.

⁹⁹ Holott az ember azt várná, hogy a szülők elleni vétségeket szankcionáló törvények egymás után következnek!

¹⁰⁰ Már ami az értük kirovandó halálbüntetést illeti.

¹⁰¹ Mivel a Tóra közéljük ékel egy másik témát.

לְמָה נֹאמֵר – Aki átkozza apját vagy anyját... – **איך אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יִקְלַל –** Miért hangzik ez el? – **לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר –** Mivel [egy másik helyen] ez áll: – **אִין לִי אֶלָּא אִישׁ –** azt hihetném, hogy csupán egy férfi, – **שֶׁקְלַל אֶת אָבִיו –** aki átkozta az apját [büntetendő]. – **אֲשֶׁר יִקְלַל אֶת אָבִיהָ –** Ám [abban az esetben,] ha egy nő átkozta az apját, – **מִנֵּין –** honnét tudhatjuk, [hogyan is büntetendő]? – **תְּלִמּוּד לּוֹמֵר –** A Tóra ezért azt mondja: – **וּמְקַלַּל –** „Aki átkozza apját vagy anyját,” – **סֵתֵם –** általánosítva, – **בֵּין אִישׁ וּבֵין אִשָּׁה –** hogy az vonatkozhatson férfira és nőre is. – **אִם כֵּן לְמָה נֹאמֵר –** Ha ez így van, akkor miért szükséges kimondani: – **אִישׁ אֲשֶׁר יִקְלַל –** „is áser jökálél – Mindenki, aki átkozza...”¹⁰³ – **לְהוֹצִיא אֶת הַקֶּטֶן –** Hogy kizárja a kiskorút¹⁰⁴ [a büntethetőségéből].

וְכָל מְקוֹם – ...halállal vesszen. – **בְּסִקִּילָה –** Megkövezéssel.¹⁰⁵ – **בְּסִקִּילָה –** [a kivégzés módja] a megkövezés. – **וּבִנְיָן אֶב לְכֹלֵם –** Az eredeti vers [amelyből tudjuk, hogy ez] minden esetben [így van]: – **בְּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אוֹתָם דְּמִיָּהם בָּם –** „kövel kövezzék meg őket, vérük rajtuk,”¹⁰⁶ – **וּבְמִקְלַל אָבִיו וְאִמּוֹ –** azt illetően pedig, aki apját és anyját átkozza, – **נֹאמֵר –** az áll:¹⁰⁷ „vére rajta”.

וְכִי יִרְבֵּן אֲנָשִׁים וְהָפָה אִישׁ אֶת רַעְהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְּאֶגְרֵף, וְלֹא יָמוּת וְנִפְל לְמִשְׁכָּב. (שמות כא, יח)

És ha férfiak civódnak és egyik megüti a másikat kővel vagy ököllel és az nem hal meg, de ágyának esik... (2Mózes 21:18.)

– És ha férfiak civódnak... – **לְמָה נֹאמֵר –** Miért hangzik ez el?¹⁰⁸ – **לְפִי שֶׁנֹּאמֵר עֵין תַּחַת עֵין –** Abból, amit [a Tóra] mond: „szemet szemért,”¹⁰⁹ – **אֶלָּא דְּמִי אֶבְרִיו –** [hogyan a sérült személy]

¹⁰² 3Mózes 20:9. Ebben a versben a „mindenki” az *is is* kifejezés fordítása, az *is* pedig legszűkebben véve „férfi”-t jelent.

¹⁰³ Rási kérdése a szövegben szereplő *is* – „férfi” – szóra utal.

¹⁰⁴ Az *is* egyértelműen egy felnőltre utal.

¹⁰⁵ Noha Rási a 15-16. verssel kapcsolatban azt állította, hogy „valahány helyen a Tóra egy közelebbiről nem meghatározott halálnemről tesz említést, az minden esetben megfojtás által való kivégzésre utal,” itt mindazonáltal más a helyzet...

¹⁰⁶ 3Mózes 20:27.

¹⁰⁷ Uo. 9.

¹⁰⁸ Az okozott sérülésekkel kapcsolatos kártérítési kötelezettségekről később, a 24. versben esik szó.

¹⁰⁹ 24. vers. Annak, aki kinyomja egy másik ember szemét, később kárpótolnia kell a sérült felet szemének teljes értékében.

testrészei értékének [megfelelő kártérítést kell fizetni],¹¹⁰ – אָבֵל – ám [arról a követelményről, hogy] – שְׂבֵת רְפוּי – a munkakiesésért és az orvosi költségekért [is kártérítést kell fizetni], – לֹא לְמַדְנֹו – nem tudnánk meg semmit. – וְזֶה – Ezért volt szükség erre a versre.

וְנִפֵּל לְמִשְׁכָּב – ...de ágynak esik... – כְּתֻבָּה – [Ez úgy értendő,] ahogyan Onkelosz fordítja: – וְנִפֵּל לְבוֹטְלָן – „És a tétlenség [állapotába] esik,” – חוֹלֵי שְׁמִיבְטָלוּ – [azaz] egy olyan betegségbe, amely távol fogja tartani a munkájától.

אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעָנָתוֹ וְנָקָה הַמַּכָּה, רַק שְׂבֵתוֹ יִתֵּן וְרַפְּא' יִרְפָּא. (שמות כא, יט)

Ha felkel, és jár az utcán, az ő támaszán, akkor büntetlen maradjon a bántalmazó. Csak mulasztását térítse meg, és gyógyíttassa. (2Mózes 21:19.)

עַל מִשְׁעָנָתוֹ – ...az ő támaszán... – עַל בּוּרְיוֹ וְכַחוֹ – [Jelentése:] Egészsége és ereje révén.

וְכִי תֵעָלֶה עַל – ...akkor büntetlen maradjon a bántalmazó... – וְנָקָה הַמַּכָּה – Gondolnál-e arra, – שְׂיִהְרֵג זֶה שְׁלֹא הֵרֵג – hogy ennek az embernek, aki nem ölt, meg kellene halnia?! – אֲלֵא לְמַדְרֵךְ כָּאֵן – Valójában arra tanít ez minket, – עַד שְׁנִרְאָה אִם יִתְרַפָּא זֶה – hogy [az illető] elzáratik, amíg ki nem derül, – וְהַיְנוּ אֵת הַמַּכָּה – hogy a másik fel fog-e gyógyulni. – וְכֵן מִשְׁמַעוּ – És ez a jelentése [ennek a versnek]: – זֶה כְּשֶׁקָּם זֶה – Amikor a másik felkel, – וְנִפֵּל עַל מִשְׁעָנָתוֹ – és jár „az ő támaszán”,¹¹¹ – אֲזַי נָקָה הַמַּכָּה – akkor azt, aki megütötte, felmentik [és kieresztik a börtönből], – אָבֵל עַד שְׁלֹא יָקוּם זֶה – ám addig, amíg a másik nem kel fel, – לֹא נָקָה הַמַּכָּה – azt, aki megütötte, nem mentik fel.¹¹²

רַק שְׂבֵתוֹ – ...Csak mulasztását térítse meg. – אֲבֵל מְלֵאכְתּוֹ מִחֲמַת הַחַיִּי – A gyengélkedése miatt elmulasztott munkáját. – אִם קָטַע יָדוֹ אוֹ רַגְלוֹ – [Például,] ha levágta a másik kéz- vagy lábfejét, – וְרֹאֵן בְּטוֹל מְלֵאכְתּוֹ מִחֲמַת הַחַיִּי – akkor úgy számoljuk ki [a sérülés okozta] gyengélkedése miatti mulasztását, – כְּאֵלּוֹ הוּא שׂוֹמֵר – mintha cukkínicsósz lenne, [amely munka kéz- és lábfej nélkül is végezhető], – שְׂהֵרֵי אֵף לְאַחַר הַחַיִּי – hiszen miután gyengélkedése véget ért – אֵינוֹ רָאוּי – akkor sem lesz képes olyan munkát végezni, amelyhez kéz- és lábfej is szükségeltetik, – וְהוּא כְּכֹר נִתֵּן לוֹ – és [támadója] már [amúgy is] kárpótolta őt – מִחֲמַת נִזְקוֹ – kárának [megfizetése] révén, – דְּמֵי יָדוֹ וְרַגְלוֹ – [amely] kézfejének vagy

¹¹⁰ Ami azzal az árkülönbséggel egyenlő, amely a sérült személy hiánytalan állapotban meghatározható ára és a fogyatékos állapotban meghatározható ára között fennáll (elképzelve azt az esetet, hogy az illetőt el akarnák adni rabszolgának).

¹¹¹ Vagyis, ha visszatért az egészsége.

¹¹² És nem eresztik ki a börtönből.

lábfejének az értéke [szerint történt],¹¹³ – שְׁנַאֲמַר – mint írva van:¹¹⁴ – יָד תַּחַת יָד רֶגֶל – תַּחַת רֶגֶל – „Kezet kézért, lábat lábért.”

יְרַפֵּא יְרַפֵּא – ...és gyógyítsa. – כְּתִרְגוּמוֹ – Onkelosz fordítása szerint: – יְשַׁלֵּם – שְׂכַר הָרוֹפֵא – „meg kell térítenie az orvosi költségeket.”¹¹⁵

¹¹³ Vagyis az áldozat sérülését megelőző keresőképességének elvesztéséből keletkezett kár már bele lett kalkulálva a „károk” miatt fizetett kompenzációba.

¹¹⁴ 24. vers.

¹¹⁵ Még ha a sérülést okozó maga is orvos, az áldozat ragaszkodhat ahhoz, hogy maga válasszon orvost (*Bává Kámá* 85a.).